

**ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ
ԱՊՏԻԻԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԵՐԼՈՔ ՀՈԼՄՍ
ԵՒ ՍԱԼԻՀԱ ՀԱՆԸՄ
ՎԷՊԵՐՈՒՆ ԱՐԱԲԵՐԷՆ
ԱՆԾԱՆՕԹ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
(1921-1933)**

ՄԻՀՐԱՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

1908 թուականի Օսմանեան Սահմանադրութիւնը մեծ ոգեւորութեամբ դիմաւորուեցաւ կայսրութեան այլացեղ ու այլակրօն ժողովուրդներուն կողմէ: Երկրի տարածքին, մայրաքաղաք Պոլիսէն մինչեւ հեռաւոր գաւառները, կազմակերպուեցան ցոյցեր, միթինկներ, հանդէսներ, տրուեցան բանախօսութիւններ, խօսուեցան ճառեր, գրուեցան բանաստեղծութիւններ, յօդուածներ, վէպեր, թատերգութիւններ եւն.:

Արեւմտահայութիւնն ալ անմասն չմնաց խանդավառութեան այդ ալիքէն, այլ գտնուեցաւ առաջին շարքերու վրայ, ինչպէս միշտ:

Հայ գրականութեան անդաստանին մէջ, այդ օրերուն ստեղծուած ամէնէն յիշատակելի գործերէն մէկը եղաւ Երուանդ Օտեանի (1869-1926) *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերլոք Հոլմս* վէպը (1911) ու անոր անմիջական շարունակութիւնը *Հանդիսացող՝ Սայիհա Հանըմը* (1912), որոնք օրին մեծ հետաքրքրութեամբ դիմաւորուեցան հայ ընթերցողներուն կողմէ:

Արկածային այս վէպերը կը պատմեն Օսմանեան Սահմանադրութեան նախորդող շրջանի անցուդարձերուն մասին: Անոնց գլխաւոր թեման՝ քաղաքական-յեղափոխական պայքարն է, լրտեսութիւնը, հետապնդումը, դաւադրութիւնը, ոճիրը եւ այլ երեւոյթներ, որոնք այնքան հարազատ էին այդ օրերու մթնոլորտին ու ժողովուրդի այլազան խաւերու ամէնօրեայ հետաքրքրութիւններուն:

Վերջին տարիներուն, մանաւանդ Հայաստանի մէջ, մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծուած է Օտեանի գրականութեան հանդէպ, փաստ՝ իրմէ յաջորդաբար լոյս տեսած բազմաթիւ գործերը, ինչպէս նաեւ իր գրականութեան նուիրուած մէկէ աւելի արժէքաւոր մենագրութիւնները¹:

Այս յօդուածով, մեր կարգին, որպէս Օտեանի հանդէպ ցուցաբերուած հետաքրքրութեան արտացոլում, ընթերցողներուն կը ներկայաց-

Օտեանի վեպերուն արաբ թարգմանիչը՝
Մուհամմէտ Սալահ Ալ Տիմ Ալ Զաուաքիայի

Օտեանի վեպերուն արաբ հրատարակիչը՝
Մուհամմէտ Մուպիի Ալ Պասմանի

նենք իր վերոնշեալ զոյգ վէպերուն արաբերէն բազմաՀատոր թարգմանութիւններուն պատմութիւնը, որոնք, ինչպէս պիտի տեսնենք, ցարդ վրիպած են Հայ գրականագէտներու եւ մատենագէտներու ուշադրութենէն:

* * *

Օտեան, կեանքի վերջալոյսին, Պուքրէշի մէջ, Յակոբ Սիրունիի աջակցութեամբ կազմած է ցանկը իր գործերուն², ուր խօսելով իր գիրքերուն թարգմանութիւններուն մասին (էջ 50), կ'ըսէ, թէ Ապտիւլ Համիտն ու Սայիհա Հանըմը օրին թարգմանուեցան Ֆրանսերէնի, յունարէնի եւ թրքերէնի, բայց արաբերէն թարգմանութեան մասին որեւէ ակնարկութիւն չ'ընեն: Աւելի ետք, Օտեանի կենսագիրները յաճախ յիշատակած են զոյգ վէպերուն այս եռալեզու թարգմանութիւնները, առանց սակայն անդրադառնալու անոնց արաբերէն թարգմանութեան³:

Հայ գրականութենէն օտար լեզուներու կատարուած թարգմանութիւններու միակ մատենագիտութիւնը եւս, որ 1971ին Երեւանի Ալեքսանդր Միասնիկեանի անուան Հանրապետական Գրադարանի լոյս ընծայած Հայ Գրականութիւնը Օտար Լեզուներով Հատորն է⁴, Օտեանի յատկացուած բաժինին մէջ (էջ 281-283) ո'չ միայն չի յիշեր խնդրոյ առարկայ զոյգ վէպերուն արաբերէն թարգմանութիւնը, այլ նաեւ ակնարկութիւն իսկ չ'ընեն անոնց Ֆրանսերէն, յունարէն եւ թրքերէն թարգմանութիւններուն մասին, որոնք յիշուած են Սիրունիի յօդուածին մէջ, եւ աւելի ետք, յաճախ յիշատակուած են Օտեանի գործերու թուարկման ժամանակ: Կը կարծենք, թէ կասկած չի մնար այլեւս, որ յիշեալ զոյգ վէպերուն արաբերէն թարգմանութիւնները իրենց եօթը հատորներով եւ 1288 էջերով, ցարդ անծանօթ մնացած են Հայ բանասիրութեան եւ մատենագիտութեան: Ուստի, կ'արժէ ծանօթանալ անոնց: Սակայն նախ պէտք է ծանօթանալ թարգմանիչին՝ Դոկտ. Մուհամմէտ Սալահ Ալ Տին Ալ Քաուաքիպիին:

Ալ Քաուաքիպի սեռած է Քաուաքիպիներու նշանաւոր գերդաստանէն: Հայրը՝ բանաստեղծ Մասուտ Ալ Քաուաքիպի (1865-1929) եղած է Օսմանեան Երեսփոխանական Ժողովի անդամ: Հեղինակած է իսլամական կրօնքի մասին քանի մը գիրք, ինչպէս՝ Քուրանի մեկնութեան հատոր մը եւն: Վարած է կրօնական բազմաթիւ բարձր պաշտօններ եւ անդամակցած Սուրիոյ Վերաքննիչ Դատարանին (Դամասկոս): Ընտրուած է անդամ Դամասկոսի «Արաբական Գիտական Կաճառ»ին: Ծանօթ էր բազմաթիւ ժողովուրդներու գիրերուն, ընդ որում նաեւ՝

دَقَائِيَّةٌ
عَبْدُ الْحَمِيدِ
شَرْلُوكْ هُولمز
رواية تاريخية سياسية جنائية

القسم الاول

تبحث عن اعمال الوطنيين الاحرار الذين كرسوا نفوسهم وبذلوا ارواحهم لنيل الحرية والنجاة
من الظلم ، سيا اعمال (صالحه خانم) التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الزاسخ
والباس الشديد ، وعن الوقائع الجائية السياسية السرية التي قامت بها الجمعية الخفية ،
وعن اعمال عبد الحميد الداهية ورجال حاشيته ، وعما جرى له مع شرلوك هولمز
الشرطي المري الانكليزي الذي اشتهر بين الانام بدهانه ومقدرته
على كشف الخيانة بامارات طفيفة

طُبعت على نفقة المكتبة العربية بـجلب

لصاحبها

محمد مصبحي البصمجي

جلب شارع السويقة - ٢٠ - ٢٤

حقوقها محفوظة لمعربها

طُبعت في المطبعة المارونية بـجلب سنة ١٣٣٩ هـ - ١٩٢١ م

Թարգմանութեւն առաջին հատորին անուանաբերքը

հայերէնին: Հիմնադիրներէն էր Իթթիհատի ընդդիմադիր «Իթիլաֆ» կուսակցութեան⁵:

Թարգմանիչին հօրեղբայրը՝ Ապտուլ Ռահման Ալ Քաուաքիպի (Հալէպ, 1855-Գահիրէ, 1902) հանրածանօթ անձնաւորութիւն է արաբական գրականութեան պատմութեան մէջ եւ կը համարուի արաբական գարթօնքի մեծագոյն կերտիչներէն: Իր ազատական գաղափարներուն համար Ապտուլ Համիտի լրտեսները թունաւորած ու սպաննած են զինք:

Դոկտ. Մուհամմէտ Սալահ Ալ Տին Ալ Քաուաքիպի ծնած է Հալէպ 1901ին: Նախնական ուսումը ստացած է Պոլսոյ թրքական վարժարաններէն մէկուն մէջ ու գերազանց գնահատականով աւարտած է զայն 1909ին, ապա ուսումը շարունակած է Պեշիկթաշի պետական Ռուշտիէ վարժարանին մէջ, որմէ ետք, հօրը պաշտօնի փոփոխութեան պատճառով, վերադարձած է ծննդավայրը եւ ուսումը շարունակած տեղւոյն Ռուշտիէին մէջ, աւարտելով զայն բացառիկ գնահատականով: Աւելի ետք յաճախած է տեղւոյն պետական վարժարաններէն մէկը ուրկէ շրջանաւարտ եղած է 1920ին: 1921ին ընդունուած է Դամասկոսի Բժշկական Ուսումնարանը եւ երեք տարի հետեւած դեղագործութեան ճիւղին՝ ուսանելով բնագիտութիւն եւ տարրաբանութիւն: Վկայուած է 1924ին, որմէ ետք մեկնած է Փարիզ եւ Սորպոնի մէջ հետեւած է նոյն ճիւղերուն տեսական եւ գործնական դասընթացներուն, միաժամանակ հետեւելով Փարիզի Դեղագործական Ուսումնարանի դասընթացներուն:

Ֆրանսերէնով աւարտաճառ ներկայացնելով, Փարիզի Դեղագործական Համալսարանէն բացառիկ գնահատականով ստացած է դեղագործութեան դոկտորի աստիճան 1926ին:

1927ին վերադարձած է Դամասկոս ու տարի մը ետք սկսած է դասաւանդել տեղւոյն Պետական Համալսարանի Բժշկական Բաժանմունքին մէջ: 1930ին յաջողած է պատրաստել մէկէ աւելի դեղեր, որոնք կոչուած են իր անունով՝ «Համոճին Ալ Քաուաքիպի» եւ «Պոլմոքրին Ալ Քաուաքիպի»:

1937ին Իրաքի կառավարութեան հրաւերով մեկնած է Պաղտատ, ուր մինչեւ 1940 դասաւանդած է տեղւոյն Դեղագործական Արքայական Համալսարանին մէջ: Ապա Դամասկոս վերադառնալով շարունակած է դասաւանդել տեղւոյն Համալսարանին մէջ 1940-1961, եւ տարիքի բերումով հանգստեան կոչուած է:

1953ին անդամ ընտրուած է Դամասկոսի «Արաբական Գիտական Կաճառ»ին:

دَقَائِدُ
عَبْدُ الْحَمِيدِ
سِرْلُوكْ هُولُز
رواية تاريخية سياسية جنائية

القسم الثاني

تبسّحت عن اعمال الوطنيين الاحرار الذين كرسوا نفوسهم وبذلوا ارواحهم لثيل الحرية والنجاة
من الظلم ، سيا اعمال (صالحه خانم) التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والباس الشديد ، وعن الوقائع الجائفة السياسية السرية التي قامت بها الجمعية الخفية ،
وعن اعمال عبد الحميد الداهية ورجال حاشيته ، وعما جرى له مع سِرْلُوكْ هُولُز
الشرطي السري الانكليزي الذي اشتهر بين الانام بدهائه ومقدرته
على كشف الجناة بامارات طفيفة

طُبعت على نفقة المكتبة العربية بجلب

لصاحبها

محمد مصبحي البصمجي

جلب شارع السويقة - ٢٠ - ٢٢

حقوقها محفوظة لمعربها

طُبعت في المطبعة المارونية بجلب سنة ١٣٣٩ هـ - ١٩٢١ م

Թարգմանութեամբ Երկրորդ հատորին անուանաբերող

Արաբերէնի կողքին կը տիրապետէր նաեւ թրքերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներուն: Ծանօթ էր նաեւ անգլերէնին:

Քառաքիպիի աւանդը մեծ է մանաւանդ գիտական օտար եզրերու արաբերէն համապատասխան հոմանիշներ գտնելու գործին մէջ: Իր ստեղծած հարիւրաւոր բառերը տարածուելով արաբական աշխարհով մէկ, «քաղաքացիութիւն» ստացած են ու ցարդ կը գործածուին:

Եղած է երեք անդամներէն մէկը Դամասկոսի Բժշկական Համալսարանի գիտական եզրերու ստեղծման բաժանմունքին:

Արաբերէնի թարգմանիչներէն մէկն է Ֆրանսացի Քլեմֆիլի Բժշկական Եզրերու Բազմալեզուեան Բառարանին, որ կը պարունակէ 14534 գիտական բառ ու եզր:

Մահացած է Դամասկոս, 31 Մայիս 1972ին⁷:

Ալ Քառաքիպիի իր ողջութեան լոյս ընծայած է գիտական-բժշկական-եզրաբանական բնոյթի 24 գիրք, որոնցմէ քանի մը հատը բազմահատորանի դասագիրքեր են, իսկ ուրիշներ արժանացած են տասնեակ վերահրատարակութիւններու: Իր մասնագիտութեան առնչուող տասնեակ ուսումնասիրութիւններով աշխատակցած է նաեւ գիտական պարբերաթերթերու:

Արդ, այսքան «լուրջ» մարդ մը, որ գեղարուեստական գրականութեան հետ ո՛չ մէկ առնչութիւն ունեցած է եւ իր տարիները անցուցած է կա՛մ տարրալուծարաններու մէջ, կա՛մ ալ զուտ մասնագիտական գիրքեր հեղինակելով-թարգմանելով, ինչպէ՞ս պատահեցաւ որ զբաղի Օտեանի այս արկածային վէպերուն թարգմանութեամբ ու իր կեանքի 14 տարիները մասամբ զոհէ անոր՝ թարգմանութեան ձեռնարկելէ (1919) մինչեւ Նրդ հատորին լոյս ընծայումը (1933):

Քառաքիպիի գործերուն մատենագիտութեան մէջ, զուտ բժշկական-մասնագիտական գիրքերէն ու յօդուածներէն զատ, գրական-գեղարուեստական ո՛չ մէկ գիրքի կամ յօդուածի կը հանդիպինք: Իր գործերը, բոլորն ալ, առանց բացառութեան, կը վերաբերին իր մասնագիտութեան՝ դեղագործութեան, տարրաբանութեան, կենսաբանական եւ օրկանական տարրաբանութեան, թոյներուն:

Օտեան, որուն մահէն առաջ տպուած էին զոյգ վէպերուն արաբերէն թարգմանութեան առաջին հինգ հատորները, արդեօք որեւէ ձեւով իմացա՞ծ էր անոնց մասին, ինք որ Մեծ Եղեռնէն ետք, զինադադարի օրերուն, ժամանակ մը մնացած էր Հալէպ, մինչեւ Սուրիայէն վերջնական մեկնումը: Զիչդ կ'ըլլա՞յ արդեօք ենթադրել, որ ան ու իր վէպերուն արաբ թարգմանիչը, որեւէ առիթով ծանօթացած ըլլան Հալէպի մէջ:

رواية
عبد الحميد وشرلوك هولمز
القسم الرابع

طُبعت على نفقة مكتبة ومطبعة النهضة العربية بـ

Թարգմանուած չորրորդ հատորին անուանաբերը

կարելի⁶ է ենթադրել, որ Օտեանի հետ հաւանական հանդիպումի մը արդիւնքն են Քառաքիպիի թարգմանութիւնները: Թարգմանիչը, առաջին հատորին կցուած իր ամփոփ ներածականին մէջ, ոչ մէկ ակնարկութիւն կ'ընէ այդպիսի ծանօթացումի մը մասին: Ենթադրական այս կապին մասին ակնարկութեան չենք հանդիպած նաեւ Օտեանի նուիրուած եւ մեզի ծանօթ գրաւոր աղբիւրներուն մէջ: Վերջերս լոյս տեսած Օտեանի նամականին⁸ եւս որեւէ ձեւով լոյսի նշոյլ մը չի սփռեր այս հարցին վրայ:

Անհաւանական չէ սակայն, որ Օտեան, իր վէպերուն թրքերէն հրատարակութեան առիթով, Պոլսոյ մէջ ծանօթացած ըլլայ թարգմանիչին հօրը, որ ինչպէս տեսանք, այդ տարիներուն Պոլիս էր եւ ընդգրկուած քաղաքական գործունէութեան, անդամ էր Օսմանեան Երեսփոխանական Ժողովին, միւրճուած էր հասարակական-քաղաքական գործերու եւ հեռու չէր դէպքերուն ընդհանուր մթնոլորտէն: Այնպէս որ, հաւանական է, որ հայրը, այդ օրերուն իսկ, ծանօթացած ըլլայ Պոլսոյ մէջ տպուած Ապտիւլ Համիտի օսմաներէն թարգմանութեան, ու իր զաւակը, մօտէն հետեւելով այս բոլորին, բնական է որ հետաքրքրութիւն ցուցարեւէր Օտեանի գործին հանդէպ:

Օտեանի վէպերուն հրատարակիչն է Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճին (Հալէպ, 1885-Հալէպ, 1940), որ Հալէպի մէջ ունեցած է արաբերէն գիրքերու գրատուն մը եւ 1922էն սկսեալ բանեցուցած է իր սեփական տպարանը, որ ցարդ կը շարունակէ գործել իր զաւակին տնօրինութեամբ:

Հոս բառացի թարգմանութեամբ կու տանք Ապտիւլ Համիտի Ա. հատորի սկզբնաւորութեան գտնուող թարգմանիչին ու տպագրիչին խօսքերը ամբողջութեամբ, որոնք մասամբ լոյս կը սփռեն հատորներու թարգմանութեան հանգամանքներուն ու դրդապատճառներուն վրայ:

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Փառք Աստուծոյ որ մարդուն տրվեցուց այն՝ ինչ որ չէր գիտեր ան: Աղօթք ու ողջոյն մեր տիրոջ՝ Մուհամմէտին, անոր տոհմին ու մտերիմներուն, առանց որուն հրամանին չէ դալլալլած ու չ'երգեր ոչ մէկ տխրակ: Արդ, Օսմանեան Պետութեան պատմութեան ծանօթ անձը գիտէ, որ Ապտիւլ Համիտ Բ.ի ժամանակաշրջանը, իր երկարատեւութեամբ ու արտասովոր դէպքերով, այս պետութեան ամենազարմանալի ժամանակաշրջաններէն մէկն է՝ Ապտիւլ Համիտի անձին տարօրինակ նկարագրին պատճառով, որուն մէկ մասը կու գայ իր բնածին անձնասիրութենէն, իսկ միւս մասը՝ պարտադրանքն է այն դէպքերուն, որոնք

رواية
صاحته خانم
او
عبد الحميد والجيش العثماني

وهي خاتمة لرواية عبد الحميد وشملوك هولز تبعت عن اعمال صاحبة
خانم التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والبأس الشديد، وعن اعمال جمعية (الاتحاد والترقي)
وحركاتها الثورية في البلقان وتهديدها عبد
الحميد بالجيش واجبارها ايام على اعلان
الدستور والحرية في البلاد العثمانية
الى غير ذلك من الوقائع
السرية الهائلة

طبعت على نفقة

مكتبة المطبعة العربية

بدمشق

— حقوقها محفوظة لمعربها —

طبعت في مطبعة النهضة العربية — بحلب — سنة ١٩٢٥

Թարգմանութեամբ հինգերորդ հատորին անուանաբերող

նախորդեցին իր գահակալութեան, ինչպէս իր եղբոր՝ Մուրատ Ե.ի եւ
հօրեղբոր՝ Ապտիլ Ազիզի գահընկեցութիւնները:

Ապտիլ Համիտի քաղաքական կեանքին պատմութիւնը գրի պիտի
առնեն քաղաքական պատմաբաններն ու գեղարուեստական գրակա-
նութիւն մշակողները, մինչ իր անձնական կեանքին ու պալատական
առօրեային եւ իր պահակներուն ու անձնական սենեկապետներուն
հետ իր յարաբերութիւնները՝ կարիքն ունին յատուկ քննութեան: Եւ
քանի որ հիանալի գրող Երուանդ Օտեան Էֆենտիի վէպը այս բոլորէն
մեծ բաժին մը կը պարունակէ, եւ ուր Ապտիլ Համիտի կենսագրու-
թիւնը յստակօրէն ու ամբողջական ձեւով կը պատկերացուի, յարմար
նկատեցինք թարգմանել զայն յօգուտ արաբացոց, որպէսզի անոնք ի-
րազեկ ըլլան այն ազդակներուն, որոնք պատճառ դարձան Օսման-
եան Կայսրութեան փլուզումին ու դաս քաղեն անկէ, որովհետեւ անոր
մէջ խրատ կայ խորաթափանց իմաստուններուն համար:

Հալէպ, Ապրիլ 1919

Արաբացնողը

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԻՆ ԽՕՍԹԸ

Այսօր չկայ այլ ազգ մը, որ այնքան մօտ ըլլայ մեզի եւ որուն անցեալէն
կարելի է դասեր քաղել, որքան՝ թուրք ազգը: Հետեւաբար, երբ այս է ի-
րավիճակը, հարկ է մասամբ ծանօթանալ անոր վերջին վերածնուն-
դին, եւ այն դժուարութիւններուն, զորս կրեցին իր երիտասարդները, ու
այն արգելքներուն որոնց հանդիպեցան անոնք իրենց նպատակի ի-
րագործման ճանապարհին:

Այդ վերածնունդը - որուն միակ դրդապատճառը համիտեան ժամա-
նակաշրջանն էր եւ որ թուրք ազգի քաղաքական ամենակարեւոր ժա-
մանակաշրջաններէն մէկն էր - նիւթ դարձած է հիանալի վէպի մը,
գրուած՝ հաճելի ոճով մը, որպէսզի դիւրին ըլլայ անկէ օգտուիլը:

Վերջին շրջանին, երիտասարդներուն օգտաշատ գիրքեր ու պատմա-
կան վէպեր կարդալու երեւոյթը քաջութիւն տուաւ մեզի, որ փորձենք
հրատարակել զայն, հակառակ անոր պատճառելիք նիւթական եւ բա-
րոյական դժուարութիւններուն, ու այդ ի սէր մոր սերունդին, որպէսզի
կարենայ թափանցել գաղտնիքներուն այն ժամանակաշրջանին, որ
ատելութեան կրակ վառեց հպատակներուն սիրտներուն մէջ եւ որոնք
կը տուայտէին բռնատիրութեան ճիրաններուն տակ, եւ որ հսկայ յե-
ղափոխութիւն մը յառաջ բերաւ ու պատճառ դարձաւ քանդելու այն
սուտ հիմերը, զորս կառուցած էր այդ բռնապետը: Ու ահա այսպիսով,
հիմը դրուեցաւ սահմանադրական կառավարութեան մը: Կը հրատա-

Հրատարակուող Երուանդ Օտեանի «Ստեփան Բաղդատ» գիրքին համար

رواية
صالحة خانم
او
عبد الحميد والجيش العثماني

وهي خاتمة لرواية عبد الحميد وشيرلوك هولمز تبحث عن اعمال صالحة خانم التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ واللباس الشديد، ومن اعمال جمعية (الاتحاد والترقي) وحركاتها الثورية في البلقان وتهديدها عبد الحميد بالجيش واجبارها اياه على اعلان الدستور والحرية في البلاد العثمانية الى غير ذلك من الوقائع السرية الهائلة!!

القسم السادس

طبعت على نفقة

بكتبة ومطبعة النهضة العلمية

✱ بحلب ✱

— حقوقها محفوظة لمؤلفها —

րակենք զայն, որպէսզի երիտասարդները օրինակ առնեն այն ազդակներէն, որոնք թուրք ազգը առաջնորդեցին դէպի կործանում: Կը յուսանք, որ լուսատրեալ երիտասարդութիւնը կ'օժանդակէ մեզի, որպէսզի կարենանք ամբողջացնել տոյն գիրքին հրատարակութիւնը: Մեր այս ծառայութեան իբրեւ հատուցում, կը յուսանք արժանանալ անոր գնահատանքին:

Վերջապէս յաջողութիւն կը հայցենք Աստուծմէ, որովհետեւ կը հաւատանք որ ան է մեր միակ առաջնորդը:

Տպագրիչը

Այժմ, առանձին-առանձին ներկայացնենք Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերւոք Հոլմս եւ Սալիհա Հանըմ վէպերուն արաբերէն թարգմանութեան եօթը հատորները:

Հատոր առաջին՝ *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերւոք Հոլմս - Պատմական, Քաղաքական, Ոճրագործական Վէպ* (Բիուայաթ Ապտուլ Համիտ Ուա Շերւոք Հոլմզ, Բիուայա Թարիխիյա Սիասիյա Ժինաիյա), Հալէպ, 1921, տպարան Մարոնիթ, հրատարակութիւն Հալէպի «Արաբական Գրատուն»ի ու անոր տիրոջ՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճիի, 124 էջ, երկսիւնակ, 16.5x23.3սմ., էջը՝ 22 տող:

Հատորներուն վրայ գիրքի գին չէ նշանակուած:

Հատորի սկզբնաւորութեան (էջ 2) կայ թարգմանիչին «Յառաջաբան»ը, գրուած 1919ի Ապրիլին, որուն կը յաջորդէ հրատարակիչին «Խօսք»ը (էջ 3):

Հատոր երկրորդ՝ *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերւոք Հոլմս - Պատմական, Քաղաքական, Ոճրագործական Վէպ* (Ա. հատորին նման - Մ.Մ.), Հալէպ, 1921, տպարան Մարոնիթ, հրատարակութիւն Հալէպի «Արաբական Գրատուն»ի ու անոր տիրոջ՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճիի, էջեր՝ 125-335, երկսիւնակ, 16.8x23.4սմ., էջը՝ 22 տող:

Հատոր երրորդ: Այս հատորի մեր տեսած հինգ օրինակներն ալ անուանաթերթ չունին, այնպէս որ կարելի չեղաւ ճշդել որոշ մանրամասնութիւններ, բայց ան ունեցած ըլլալու է նախորդ երկու հատորներուն վերնագիրը, ու տպուած՝ 1921ին, կամ առաւելագոյնը 1922ին, որովհետեւ 2րդ հատորի վերջաւորութեան կ'ըսուի, թէ գիրքին 3րդ հատորը մամուլի տակ է եւ չուտով լոյս պիտի տեսնէ: Էջեր՝ 336-580, 14.5x21.5սմ., էջը՝ 18 տող:

Հատոր չորրորդ՝ *Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերւոք Հոլմս* (Բիուայաթ Ապտուլ Համիտ Ուա Շերւոք Հոլմզ), «Արաբական Զարթօնքի Տպարան», Հալէպ: Տպագրութեան թուական չէ նշուած: Հրատարակութիւն՝ Հա-

رواية
صاحته خانم
او
عبد الحميد والجيش العثماني

وهي خاتمة لرواية عبد الحميد وشرلوك هولمز تبحث عن اعمال صاحته
خانم التركية الباسلة التي جمعت في نفسها العزم الراسخ
والباس الشديد، وعن اعمال جمعية (الاتحاد والترقي)
وحركاتها الثورية في البلقان وتهديدها عبد الحميد
بالجيش واجبارها اياه على اعلان الدستور
والحرية في البلاد العثمانية الى غير ذلك
من الوقائع السرية الهائلة...

الجزء السابع وهو الخاتمة
طبع على نفقة

مكتبة طابع النهضة العربية

* بحلب *

— حقوقها محفوظة للمعربة —

լէպի «Արաբական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի, էջեր՝ 581-700, 14.8x22սմ., էջը՝ 18 տող:

Հատոր հինգերորդ՝ Մալիհա Հանրմ Կամ՝ Ապտիւլ Համիտ Եւ Բանակը (Բիուռայաթ Մալիհա խանրմ Աու Ապտուլ Համիտ Ուա Ալ Ճալշ): Հալէպ, 1925, «Արաբական Զարթօնքի Տպարան», հրատարակութիւն՝ Հալէպի «Արաբական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի (տէք՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճի), էջեր՝ 701-777, 14.5x21.5սմ., էջը՝ 18-19 տող:

Հատոր վեցերորդ՝ Մալիհա Հանրմ Կամ՝ Ապտիւլ Համիտ Եւ Օսմանեան Բանակը (Բիուռայաթ Մալիհա խանրմ Աու Ապտուլ Համիտ Ուալթէյշ Ալ Ու՛սմանի): Հալէպ, 1932, հրատարակութիւն՝ Հալէպի «Արաբական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի (տէք՝ Մուհամմէտ Սուպհի Ալ Պասմաճի), էջեր՝ 778-1000, 15x22.2սմ., էջը՝ 18-19 տող:

Հատոր եօթներորդ՝ Մալիհա Հանրմ Կամ՝ Ապտիւլ Համիտ Եւ Բանակը (Զ. հատորին նման), Հալէպ, 1933, «Արաբական Զարթօնքի Տպարան», հրատարակութիւն՝ Հալէպի «Արաբական Զարթօնքի Գրատուն ու Տպարան»ի, էջեր՝ 1001-1288, 14.6x21.8սմ., էջը՝ 18 տող:

Թարգմանուած հատորները, իրենց հայերէն բնագիրին հետ համեմատելով, նկատեցինք, որ աշխատանքը կատարուած է մեծ բժախնդրութեամբ, հակառակ այն իրողութեան, որ թարգմանութիւնը եղած է միջնորդ լեզուի մը, այս պարագային՝ օսմաներէնի միջոցով: Արաբերէն թարգմանութեան բարձր որակը անուղղակիօրէն կու տայ նաեւ գոյգ վէպերուն օսմաներէն թարգմանութեան յաջող գործ մը ըլլալու վկայութիւնը:

* * *

Մեծ Եղեռնէն ետք արաբական երկիրներ ապաստանած հայութեան ջանքերով Հալէպի եւ մասամբ Պէյրութի, Դամասկոսի ու Գահիրէի մէջ լոյս տեսան հայերէնէ արաբերէնի թարգմանուած հարիւրաւոր գրական գործեր: Օտեանի գոյգ վէպերը ոչ միայն այս դաշտին մէջ բացուած առաջին ակօսներէն եղան, այլ նաեւ իրենց ծաւալով մնացին անգերազանցելի, դառնալով հայ եւ արաբ ժողովուրդներու գրական դարաւոր կապերուն երկար շղթային մէկ գեղեցիկ օղակը:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Տե՛ս՝ Արմէն Իւրնէշլեան, «Գրիգոր Յակոբեան, Թերթօն Վէպի Տեսութիւնը - Երուանդ Օտեան», Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, հտ. ԻԲ., Պէյրութ, 2002, էջ 370:

- ² Յակոբ Սիրունի, «Գիծեր Երուանդ Օտեանի Կեանքէն», տե՛ս՝ Հայրենիք ամսագիր, Պոսթոն, Ե. տարի, թիւ 8 (56), Յունիս 1927, էջ 49-52:
- ³ Երուանդ Օտեան, *Երկեր*, Երեւան, 1956, կազմեց՝ Ա. Մակարեան, էջ 765, *Երկերի Ժողովածու*, Բ. Հատոր, Երեւան, կազմեց՝ Ա. Մակարեան, էջ 519; Գրիգոր Յակոբեան, *Թերթօն Վէպի Տեսութիւնը - Երուանդ Օտեան*, Երեւան, 2002, էջ 19:
- ⁴ Կազմողներ՝ Ա. Նազիկեան, Յ. Խաչատուրեան եւ Ա. Յիգինեան, խմբագիր՝ Ռաֆայէլ Իշխանեան, 375 էջ:
- ⁵ Օմար Ռըտա Քաճալէ, *Մու՛րճամ Այ Մուալլիթին* (Հեղինակներու Բառարան), 12րդ Հատոր, Պէյրութ, 1960, էջ 16; տե՛ս նաեւ՝ Խէյր Ուտ Տին Այ Ջըրըքլի, *Այ Արլամ* (Ականաւորները), 5րդ տպագրութիւն, 7րդ Հատոր, Պէյրութ, 1980, էջ 216:
- ⁶ *Մու՛րճամ Այ Մուսթալաշաթ Այ Թըպպիյա Այ Քասիր Այ Լուղաթ* (Բժշկական Եզրերու Բազմալեզու Բառարան), Դամասկոս, 1956, 960 էջ, աշխատակցութեամբ Մուրշէտ Խաթէրի եւ Ահմէտ Հըմտի Այ Խայեաթի:
- ⁷ *Մաճալլէթ Մաճըմա՛ը Այ Լուղա Այ Արապիյա Պիտիմաշք* (Դամասկոսի Արաբական Լեզուարանական Կաճառի Պարբերաթերթ), Դամասկոս, 47րդ Հատոր, 3րդ մաս, Յուլիս 1972, էջ 703-712 (Հատուածներ՝ իր ինքնակենսագրութենէն եւ իր գործերուն մատենագիտութիւնը՝ պատրաստուած զաւակին կողմէ, ուր (էջ 710) ականակեղով Օտեանի վէպերուն, կ'ըսուի թէ՛ ան թրքերէնէ թարգմանած է Ապտիւլ Համիտ Եւ Շերլոք Հոլմս վէպը, չորս Հատորով):
- ⁸ *Նամակներ*, Երուանդ Օտեան, բնագիրը կազմեց՝ Օֆելիա Կարապետեան, խմբագիր՝ Հենրիկ Բախչինեան, Երեւան, 1999, Գրականութեան Եւ Արուեստի Թանգարանի հրատարակութիւն, 304 էջ:

THE UNKNOWN ARABIC TRANSLATION OF YERVANT ODIAN'S
NOVELS: *ABDUL HAMID AND SHERLOCK HOLMS & SALIHA HANEM*
(1921-1933)
(Summary)

MIHRAN MINASSIAN

The Arab Pharmacist Dr. Mohammad Salah Al Din Al Qawakibi (Aleppo 1901-Damascus 1972), a graduate of the Sorbonne, author of several books in his profession, and renowned for the pharmacological terms he created, translated two novels of Yervant Odian (1869-1926), *Abdul Hamid and Sherlock Holms* and *Saliha Hanem*. They were translated from Turkish to Arabic and published in seven volumes (a total of 1233 pages), between the years 1923 and 1933.

Unlike the translations of these two novels into Greek, French and Ottoman Turkish, the Arabic translation was hitherto unknown. Even Odian himself did not mention it (most probably because he did not know about it) in the later days of his life, while preparing the list of his works.

Minassian, details the translation and documents it, making a valuable contribution to the biography of Odian. According to Minassian, these translated books, which were published in Aleppo, are considered to be some of the very first Armenian literary works ever translated into Arabic and are unsurpassed in length.